

Zvířata na školní zahradě

Na školní zahradu zvířata tradičně patří, teprve v 60. letech 20. století byly ze zahrad odstraněny chovy (Řehák, 1968).

Chovat lze buď zvířata-mazlíčky, např. zakrslé králíky v králíkárnách či hrdličky ve voliére, nebo zvířata užitková.

Navíc se na školní zahradě můžeme starat také o volně žijící živočichy.

PHDr. KATEŘINA JANČAŘIKOVÁ, PH.D.

Vhodnými úpravami zahrady lze navyšovat množství přítomných druhů (viz hnutí přírodní zahrady). To vše podstupujeme proto, aby prostředí, ve kterém se děti pohybují, bylo pestré a poskytovalo dostatečné množství podnětů zrakových, sluchových, čichových i hmatových.

I Zvířata ve voliérách a kotcích

Jedná se v podstatě jen o přenesení chovu ze třídy na školní zahradu. Plní velice podobné funkce. Umístění ubikací na zahradě zpravidla usnadňuje péči a čištění. Kromě toho se také minimalizují rizika alergií či obavy ze zápachu. Je však třeba dbát na *welfare* chovaných zvířat.

Welfare je termín, který označuje kvalitu života zvířat. Používá se právě v situacích, kdy je zvíře nějak využíváno a člověku slouží. Ačkoli zvíře na školní zahradě chováme kvůli dětem, musíme respektovat, že je to živý tvor. Právě to je třeba mít neustále na paměti. Nejedná se o věc, ale o živou bytost, která má své potřeby, cítí a má právo prožít svůj život důstojně a kvalitně. Welfare zvířat v chovu na zahradě mateřské školy zahrnuje:

- vhodnou ubikaci (dostatek prostoru, členitost, vybavení, herní prvky);
- optimální umístění ubikace vzhledem k přímému slunci, průvanu, chladu v zimním období atd.;
- stálý přístup k vodě a (s přihlédnutím ke specifikům daného druhu) k potravě;
- zajištění doby odpočinku v souladu s přirozeným biorytmem;
- možnost vnitrodruhových sociálních kontaktů – chov v párech nebo ve vhodně složených sociálních skupinách;
- včasné přemísťování dospívajících mláďat, aby nedošlo k bojům o pozice;
- náležitou veterinární péči (prevence i léčba).

I Užitkový chov

V současném předškolním vzdělávání v České republice realizován není. Děti mohou užitková zvířata pozorovat leda v zahradách sousedů. Dříve se na školních zahradách chovaly slepice, kachny či husy, králíci a také včely (Řehák, 1968). Vejce, maso a med obohacovaly školní kuchyni nebo poskytovaly přilepšení rodině učitele či školníka. Děti měly možnost seznámit se s přirozeným během věcí (sbírat vajíčka, krmit králíky, pozorovat včely). V dnešní době je snad chována jen kočka, která je užitečná jako přirozená ochrana proti myším, potkanům i cizím, veterinárně neošetřeným, kočkám (Jančaříková, 2009). Některé MŠ v ČR zavádějí hezký zvyk – **spolupracují s okolními**

farmáři, v dubnu pečují o líheň a první týden i o čerstvě vylíhnutá kuřata či kachňata.

MŠ v rakouském Kremsu

V MŠ v Kremsu v Rakousku mají na školní zahradě několik králíkáren s králíky. Děti se o ně pravidelně starají, dolévají jim vodu, nosí mlíčí, králíky pozorují i hladí. Vnímají jejich vůni, všímají si pohybu nosu či vousek atd.

I Péče o volně žijící živočichy

Péče o volně žijící živočichy má v našem školství tradici. Spočívá především v příkrmování ptáků v zimě, ve věšení hnízdních budek

a v dolévání vody do pítek. Na školní zahradě je nejdůležitější, aby měla zvířata **vhodné podmínky k životu** (prostor, úkryty, potravu, vodu). Učitelé s dětmi v poslední době stále častěji rozmísťují domečky pro čmeláky, malé vodní nádrže pro vodní živočichy, situují kládu nebo kámen, pod kterou naleznou domov stínky, mnohonozky či žížaly, v horkém létě kropí stinná místa, aby nezahynuli hlemýždi. Učitel může využívat volně žijící organismy záměrně (ve výukových programech), děti je ale také mohou pozorovat spontánně (např. pod kamenem, v rozpadajícím se dřevěném kmeni...). Obecně platí, že čím větší je na školní zahradě pestrost žijících druhů, tím lépe (více v konceptu *Přírodní zahrady*; Jančaříková, Kapuciánová, 2013).

Welfare zvířat volně žijících na školní zahradě a v okolí MŠ zahrnuje:

- přikrmování vhodnou potravou a ve vhodnou dobu (zcela nevhodné je například přikrmování labutí a kachen v létě bílým pečivem i chlebem – jejich přirozená potrava je pro ně zdravější a mláďata se ji musejí naučit získávat);
- dezinfekci budek a hnízdních míst;
- klid v době hnízdění;
- péče o mláďata;
- vybudování a respektování úkrytů.

I Chov motýlů

Motýli jsou okrasou každé zahrady. Nejen v české přírodě, ale bohužel celosvětově motýlů ubývá, a to především proto, že nemají dostatek vhodných stanovišť. Proto tím, že zahradu mateřské školy upravíme, pomůžeme hned dvakrát – dětem i ochraně přírody. Vývoj každého motýla začíná nakladením vajíček, ze kterých se na živné rostlině (rostlina, kterou se motýl v tomto stadiu živí) vylíhnou housenky.

Po vylíhnutí se drží společně v jednom uskupení, nebo jednotlivě (záleží na konkrétním druhu), spásají rostlinu a přesouvají se za zdrojem potravy. Za několik dní až týdnů housenka zesílí, několikrát se svlékne, mnohdy změni i vzhled (zbarvení, výběžky na těle), a když získá potřebné látky na přeměnu v kuklu, přemění se. V klidovém stadiu kukly (ovšem pouze na pohled) dochází k přeměně v „hotového“ motýla (imago) a celý cyklus se opakuje zase od začátku.

Obvykle stačí, máte-li na školní zahradě **dostatek sluníčka a potravy pro housenky, tedy živné rostliny**. Rostliny známé jako „lákadla pro

motýly“ jsou např. komule Davidova (*Buddleia davidii*), sporýš lékařský (*Verbena officinalis*), chrastavec rolní (*Knautia arvensis*), večernice vonná (*Hesperis matronalis*), rozchodník nachový (*Sedum telephium*), astra (*Aster ageratoides*), sadec konopáč (*Eupatorium cannabinum*), levandule (*Lavandula sp.*), trýzel vonný (*Erysimum cheiri*), afrikán (*Tagetes sp.*). Rovněž kopřivy (*Urtica dioica*) v nějakém zapomenutém rohu zahrady poskytnou potravu housenkám babočky kopřivové, babočky paví oko, babočky bílé, babočky admirál nebo babočky sítkované. Díky kopřivám budeme moci na zahradě pozorovat nejen motýly, ale také jejich vajíčka a housenky (Jančaříková, Kapuciánová, 2013).

I Pod kameny a ve starém dřevě – chov mnohonozek a stonožek

Mnohonozky a stonožky jsou drobní živočichové, které lze najít pod kameny nebo ve tlejících kmenech. Patří do společného podkmene členovců stonožkovci (*Myriapoda*). Společným znakem je článkované tělo, krunýř, dýchání vzdušnicemi a složené oči. Mnohonozky a stonožky si lidé často pletou. Někteří se jich štítí, ale jsou zajímavé a můžeme je s dětmi bez rizika a námahy pozorovat. Stačí na zahradu umístit kameny či trouchnivějící spálek.

Mnohonozky (*Diplopoda*) mají válcovité tělo a pohybují se pomaleji než stonožky, protože jsou býložravé, a mají více nohou než stonožky. Mnohonozky požírají substrát z listů a hrabanky, lze je přikrmovat (např. okurkou či kousky ovoce). Můžeme pozorovat svlékání mnohonozek – před svlekem leží bez pohybu, vypadají jako mrtvé, nehýbají se. Pak zesvětlají, praskne jim kůže na břiše a pomalu začne ven vylézat o kousek větší a lesklý jedinec.

Stonožky (*Chilopoda*) mají tělo zploštělé, na každém článku je jen jeden pár končetin (kromě prvního, kde jsou končetiny přeměněné v kusadla). Stonožky jsou dravé, požírají drobný hmyz a pohybují se rychle.

I Chov žab

Žáby (*Anura*) řadíme do třídy obojživelníci (*Amphibia*). Jsou to studenokrevní obratlovci. Žáby obsazují prostředí (odborně ekologickou niku) unikátním způsobem: Juvenilní jedinci žijí ve sladkovodním prostředí, dospělci na souši. Díky tomu dospělci nekonkurují juvenilním stádiím v boji o potravu. Žáby se živí převážně hmyzem a dalšími

bezobratlími. Jsou citlivé na znečištění životního prostředí, především hormonálně aktivními látkami. Třída obojživelníci je nejohroženější třídou obratlovců; žáby potřebují naši ochranu. **V České republice se vyskytuje 13 druhů žab, všechny jsou chráněné.** Naše druhy žab můžeme tedy pozorovat jen venku, na školní zahradě, kam je nalákáme tím, že jim připravíme vhodné prostředí, anebo v okolí školky.

Jezírko, které vybudujeme (pochopitelně za dodržení bezpečnostních podmínek) na školní zahradě, přiláká s největší pravděpodobností již v příštím roce žáby z okolí. Pokud se tak nestane, můžeme hledat vajíčka žab ve vysychajících kalužích. Ačkoli je i manipulace s vajíčky žab zákonem na ochranu přírody zakázána, v případě, že vajíčkům hrozí vyschnutí, jistě nikdo nebude nic namítat, přeneseme-li je do jezírka, čímž je zachráníme.

Jezírko se pak stane útočištěm pro žáby i mnohé jiné živočichy (pestrbarevné vážky, brouka potápníka aj.) a pro děti místem, u kterého budou moci pozorovat, provádět experimenty anebo odpočívat. Žáby musejí mít – při přeměně z pulců v dospělé

– možnost vylézt z vody. Proto do jezírka pro žáby umístíme žebříček, schůdky nebo vhodné větve. Žebříček, schůdky či větve využijí i další živočichové – např. ptáci, kteří budou mít lepší možnost z jezírka pít. V zahradních jezírkách nejčastěji vidíme skokany a ropuchy. Pulci jsou vodě v jezírku prospěšní, protože ji udržují čistou. Žáby na školní zahradě zase požírají obtížný hmyz.

I Chov ještěrek

Ještěrky patří do třídy plazi. Jsou to studenokrevní obratlovci. Odchyt ještěrek a chov v zajetí je zakázán, ale – obdobně jako u žab – obvykle stačí vybudovat vhodný biotop (ještěrkoviště) a ještěrky jej osídlí. V České republice je nejhojnější **ještěrka živorodá** (*Zootoca vivipara*). Často se vyskytuje rovněž **ještěrka obecná** (*Lacerta agilis*); samečci mají zelenavý nádech, samičky jsou hnědavé. Největší českou ještěrkou je **ještěrka zelená** (*Lacerta viridis*), která má zelené tělo a namodralou hlavu. Čtvrtým druhem je **ještěrka zední** (*Podarcis muralis*).

Pro budoucí ještěrkoviště vybíráme místo na slunci; v rohu zahrady či u plotu, aby měly ještěrky klid. Základem je jáma asi 1 m hluboká. Do ní naskládáme kameny různých velikostí a tvarů. Ty poskytnou ještěrkám úkryt i ohřívání, protože akumulují teplo.

Mezi další živočichy, které doporučuji používat jako modelové v předškolním vzdělávání, patří:

- hlemýžď zahradní (*Helix pomatia*)
- slunéčko sedmitečné (*Coccinella septempunctata*)
- veverka obecná (*Sciurus vulgaris*)
- žížala obecná (*Lumbricus terrestris*)
- vážka (*Odonata sp.*)
- chroust obecný (*Melolontha melolontha*)
- zlatohlávek zlatý (*Cetonia aurata*)
- stínka zední (*Oniscus asellus*)

Pokud bude vaše školní zahrada pestrá, učitel bude mít výrazně méně práce, ubude konfliktů mezi dětmi, které mohou volný čas trávit pozorováním zvířat, a tudíž nevyžadují tak častou pozornost pedagoga. ■

Autorka působí jako vedoucí Centra environmentálního vzdělávání a výchovy a zároveň jako odborná asistentka katedry biologie a environmentálních studií PedF UK